

In Annie Gentils Gallery, waar u uw schaduw aan het werpen bent (of al geworpen hebt, of nog zult werpen), wordt gedurende enkele weken uw horizontale wederhelft op gelijke voet als uzelf behandeld. Het bezoekersaantal voor deze tentoonstelling is dubbel zo groot als gewoonlijk – wat een succes! – en op iedere dag even – ... ? Ja, we laten jullie schaduwen binnen alsof ze er later ook over gaan keuvelen. Al die schaduwen, gesticulerend voor de deur in de Peter Benoitstraat, in gesprek ... niet genoeg aan het voetpad staan ze vanaf hun romp geplakt tegen het asfalt, leunen ze op de bumper van een auto, vervagen ze tegen het raam van de galerie of een aanpalend herenhuis. Hier kom je altijd met een *plus one* (*plus ½?*) (waarvan er enkele(n?) elkaar óók lijken te kennen, net als enkelen onder jullie, al blijven ze wel heel erg op afstand, of ... komen ze wel heel erg dichtbij ... bah, toch niet hier?!), die, en dat geldt voor elk van deze – wel zeer op elkaar gelijkende! – invités, bij openingstijd (14u) iets donkerders aanheeft dan bij sluitingstijd (18u). *Kun je je hier ergens omkleden, Annie?*

Er valt iets te zien hier: dingen die voor het gemak telbaar zijn. Hoeveel dingen zie je? De bezoekers beginnen eraan, trap op trap af, terug want *ik ben mijn tel kwijt*. In hun kielzog een tweede opinie – en die zegt: nee nee nee, het zijn er dubbel zo veel (of toch bijna)! Terug beneden gekomen neemt de eigenaar van de stem – de stem die had geponeerd, luid genoeg opdat iedereen het kon horen, dat alle Verticalen (zo noemde hij de rechtstaande bezoekers) het fout hadden: dat er dubbel zo veel (of toch bijna!) dingen te zien waren op deze tentoonstelling dan zij dachten – het woord, terwijl een van de Verticalen voor een deel van het publiek het zicht blokkeerde:

Na dagen prospectie – een beetje raar voor een Horizontaal als ik, die meestal ‘achter (iets/iemand) kijkt’, in plaats van ‘vooruit’ – heb ik – opnieuw: het valt me zwaar een woord in de mond te nemen waar de Westerse filosofie zozeer beslag op heeft gelegd; mijn excuses dus als ik het soms met enige aarzeling uitspreek – besloten om jullie, welgekomen Horizontalen, in gezelschap van hun eveneens welgekomen Verticale partners, bijeen te roepen op deze bijzondere plaats. Het komt niet vaak voor, dat weten we allemaal, dat onze soort een even prominente plaats krijgt als de soort van onze partners – no offense aan alle Verticalen, we hebben jullie graag [gelach], maar wij mogen ook eens iets hebben! [gelach] Om deze uitzonderlijke gebeurtenis te vieren heb ik iets korts voorbereid ter bedanking van Herman Van Ingelgem en zijn schaduw. Ik noem het:

EPIFENOMENOGRAPHIE, of: De kunst van het bijverschijnsel

Ik heb het mooi uitgetypt, om uitweidingen te vermijden. [gelach] Zo, ik begin:

Na negen jaar gaat er in dit leven iets verloren. Rond die leeftijd vinden kinderen de juiste verklaring voor wat volwassenen ‘schaduwen’ noemen. Negen jaar per mens – zoveel tijd krijgen schaduwen om iets anders te zijn. Vijfjarigen denken dat een schaduw een vloeibare substantie is die uit het object stroomt en deelneemt aan de nacht – ‘een substantie die reist, zich op bepaalde punten ophoopt, en die vaak als levend en bewust wordt beschouwd’ (Jean Piaget, *La causalité physique chez l’enfant*, Parijs: Alcan, 1927, p. 215). Jean Piaget noemt deze manier van denken ‘substantialisme’ (in het Frans weliswaar, maar dat is in het Nederlands toch hetzelfde). Een jaar verder en de band met de nacht is doorbroken. Rond acht jaar wordt de schaduw een substantie die van het licht wegvlocht. Om op negen jaar, dankzij een correct begrip van fysieke causaliteit, uit te komen bij: de schaduw is *afwezigheid* (van licht) en *afhankelijkheid* (van een object).

In *Zur Gesundheit*, de titel van deze tentoonstelling, keert een Verticaal terug naar dat substantialisme; hij is hier vijf, zes, zeven, acht jaar. Ik wil geloven dat Van Ingelgem proost, niet alleen op de gezondheid van zijn collega-Verticalen, maar ook op ons Horizontalen en niet in het minst op zijn eigen Horizontaal. Maar we mogen niet denken dat dit alleen over ons gaat: we komen al onze vrienden tegen; zelden heb ik een Verticaal zoveel geledingen van de Epifenomenen of Bijverschijnselen met zoveel autonomie zien afbeelden. Laten we desalniettemin met onszelf beginnen: de Horizontalen, of zoals de Verticalen ons noemen: de schaduwen.

Ik begin waar ik zal eindigen: bij de knalgele ananas (n° 1 volgens de nummering van Van Ingelgem). Die schaduw klopt niet helemaal; we kennen ze goed, beste vrienden: dit is de Horizontaal van een flakkerende vlam, toch? Waarom dan een verwantschap met zoiets als die ananas suggereren? Dat is de kernvraag van deze voorstelling en van mijn vertoog... Tweede opvallende tafereel: een bord (n° 3) werpt een schaduw die ondersteunt, die tegelijkertijd een plateau is – een waar je borden op bakt misschien? Drie, aan de andere kant van het bord: de donkerbruine schaduw van de schelp lijkt op een vreemdsoortige aanwas, of, maar dan heel onbepaald geschilderd, op het weekdier dat de schelp draagt. Vier: drie of vier hoofden (n° 11) liggen in een modderige poel, al dan niet gevormd door het gedeelte van hen dat al gesmolten is. Vijf: een vaasje (n° 11) ligt klaar om opgerold te worden in haar eigen schaduw. Zes: een bord schuift voor een gat (n° 12). Zeven, op hetzelfde werk: de schaduw en het uitgewiste schip zijn niet van elkaar te onderscheiden. En ten slotte een speciaal geval: op n° 10 zie je een vaasje dat tegen een verticaal, licht gekanteld vlak is gekleefd. Wat is er met

die schaduw aan de hand? Ik vind dat die meer in het oog springt dan wanneer de vaas gewoon horizontaal op een tafel zou staan – of ben ik de enige die dat heeft? In alle genoemde voorbeelden merk ik een grotere zelfstandigheid voor de schaduwen op – groter dan gewoonlijk. Ze mogen hier af en toe op gelijke voet staan met hun objecten (*no pun intended*). [gelach]

Kijk ook eens naar het uitvergrote beeldje op het uiterst linkse paneel van die triptiek waar helemaal rechts een lam op te zien is (n° 9) (ik zag eerder een reep spek, maar volgens Van Ingelgem is het een lam en daar wil ik niet moeilijk over gaan doen). Dit is geen schaduw die zomaar ‘geworpen’ wordt en ‘valt’. De schaduw is vloeibaar en beweeglijk: ze wordt langs de zijkant naar de onderkant van het beeldje gezogen, of – en dat zag ik vandaag opeens heel helder – ze wordt vanuit het object naar boven gestuwd en meert aan als een golf op een strand, met een steeds lichtere tint naarmate het water minder diep wordt ... – nee, dat is te sterk: eerder een poeltje dat zich langzaam rond het beeldje uitbreidt (met dezelfde gevolgen voor licht en donker).

Op n°10 hebben we dat zwart textiel, zonder contact met de vezelplaat, want er zit iets tussen: precies de boeg van een schip, alsof de zwarte dood een haven komt binnenvaren, zoals in *Nosferatu*, weet je nog? dat was nog eens een schaduwfilm! – van Murnau uiteraard (hoewel die van Herzog ook de moeite is!). Enfin, die ‘boeg van dat schip’, wat is dat voor iets? Behoorlijk mysterieus. Het is niet gewoon de afwezigheid van licht; een ‘klassieke schaduw’ (bij gebrek aan een betere term) kun je dit amper noemen – en niet alleen omdat ze niet klopt. Tja, we hebben het al meerdere keren gezien, de schaduw lijkt op gelijke voet te staan met het zwarte doek, niet waar? Meer nog: het is een schaduw die eerst lijkt te zijn ten opzichte van het object dat haar normaliter ‘werpt’. We kunnen haar misschien een *magnetische schaduw* noemen ... of heeft iemand iets beters – eerlijk, ik vraag dat niet gewoon uit beleefdheid! ... ? Ik zeg *magnetische* schaduw omdat deze schaduw haar object lijkt aan te trekken, ja, zelf eerst een plaats op het oppervlak heeft uitgekozen om daarna het zwarte doek aan zich te binden – om het vervolgens mee te voeren. Het schip ligt ergens aangemeerd *vooraleer* het zijn lading ontvangt.

Ik weet niet hoe het met jullie zit, maar op het paneel met de lichtgevende ananas (onderdeel van n°11) onderscheid ik nog een andere soort: een schaduw die tegen het oppervlak blijft plakken zelfs nadat het object weg is. Die kitscherige ananas en het zwarte vlak erachter lijken niets met elkaar te maken te hebben. Nee, volgens mij is die ananas voor de schaduw geplaatst – een schaduw die er al eerder was. Het doet me denken aan de ‘schaduwen’ op stoepen en dorpels na de bommen op Hiroshima en Nagasaki. Ze gaven aan waar mensen hadden gezeten of gestaan op het moment van de inslag, en waar ze op die manier een deel van de straling hadden tegengehouden. Die schaduwen waren plaatsen waar de steen dichter bij zijn originele aanblik was gebleven. Maar tot op de dag van vandaag geloven mensen nog steeds dat die schaduwen de verdampte resten van slachtoffers waren. Gek hè? Ik blijf dat eerlijk gezegd ook een heel aantrekkelijke ... dat is misschien niet het gepaste woord ... overtuigende, ja, overtuigende verklaring vinden. Schaduwen met een dikte – ik geloof echt dat die er zijn. Heeft iemand van jullie *Pulse* gezien? Japanse horrorfilm uit ... 2001, geloof ik. Van Kiyoshi Kurosawa – geen familie van de andere trouwens. Daar heb je ook van die *dikke, kleverige schaduwen*, alsof het object zich na een hevige ontbranding heeft vastgezet tegen het oppervlak. In *Pulse* zijn het de schaduwen van mensen die net zelfmoord hebben gepleegd. Andere personages vinden die dan terug op de muur. Heel luguber allemaal. Maar die schaduwen zijn zo zwart, hebben zoveel reliëf, dat daar gewoonweg nog iets *in* moet zitten, snap je? Dat dat lagen heeft. En het zijn schaduwen die eigenlijk méér dan zelfstandig zijn: ze kunnen niet alleen zonder het object, ze *vervangen* het ook. Ik zou dit soort schaduwen voorlopig *substitutieve schaduwen* noemen. Ja, ik meen dat toch te zien in die schaduw achter die ananas: de schaduw die haar object substitueert...

Maar goed, zoals ik al zei, gaat het over meer dan alleen wij, Horizontalen. Er zijn nog andere bijverschijnsels die hier een *acte de présence* krijgen – ‘act’ als het ontologische criterium van (af) Aristoteles en *présence* dat van de hele Westerse filosofie volgens Derrida – maar dat terzijde. Eén zo’n epifenomeen zien we op n° 7. Vlek met staaf. Vergane vrucht met stengel. Noem het hoe je wil, dat vuilbruine/vuilegrijze oppervlak is duidelijk een mislukte creatie, een miscreant; hier heeft de natuur de stappen van mitose, nucleatie of aggregatie door elkaar gehaald. Het maakproces is ten einde. Maar, en dat is toch wel heel stuitend, het trekt zich niet volledig terug. De niet-vervolmaking is positief aanwezig. Een epifenomeen kunnen we dit eigenlijk niet eens noemen; het is een hypofenomeen: geen ‘bij’-fenomeen, maar een ‘minder dan’-fenomeen, iets dat nooit tot het niveau van de fenomenaliteit is geraakt. Ja, ook dat krijgt een plaats bij Van Ingelgem, en zelfs een heel centrale. Ik zou op dat paneel geen ander beeld kunnen aanwijzen waar de aandacht meer naartoe getrokken wordt, jullie wel? En in de omgekeerde richting heb je dat ook: die appel en die worm (n° 10), die zijn in staat van ontbinding. Dat wordt minder vaak zo concreet, nee ... zo ... procesmatig getoond dan we denken. – Dat herinnert me eraan: de ondergrond, die vezelplaat, dat moet met heel dit verhaal toch iets te maken hebben? Ik had daar nog iets kleins over voorbereid. [goedhartig gezucht] Ja, sorry, haha.

Die gelijkwaardigheid van fenomeen en epifenomeen, ik denk dat het gebruik van vezelplaat daar voor iets tussen zit. In de figuratieve schilderkunst laat de achtergrond meestal een duidelijke onderscheiding toe tussen het ... laten we het het ‘hoofdbeeld’ noemen, en het ‘bijbeeld’ – dus tussen object en schaduw (als voornaamste paar). Want meestal is het een achtergrond die we kennen (zoals lucht, muur, berg), of toch een achtergrond die de omstandigheden schept waarin we objecten kennen, namelijk driedimensionaliteit. Bij deze

vezelplaat is geen van beide gegeven: objecten verschijnen nooit tegen deze achtergrond en diepte is er wel, maar ze is onecht – een *shallow depth*, zoals Clement Greenberg het noemt, of *profondeur maigre*, in de versie van Gilles Deleuze. De typische fenomeen-epifenomeen-hiërarchie is op die manier ontregeld. Een epifenomeen verschijnt hier makkelijker als zelfstandig beeld – of toch als zelfstandiger beeld (want ergens blijft die hiërarchie ons zicht wel bepalen). Een schaduw valt tegen een vezelplaat harder op, omdat we die zo nog niet gezien hebben. Er is ook het feit dat die vezelplaat een soort van ruis afbeeldt en zo tegelijkertijd de stoorzender en de voorwaarde van communicatie is – iets in die aard heeft Michel Serres in zijn boek over de parasiet althans geschreven. Maar ik ben er nog niet helemaal uit wat dat hiermee te maken zou kunnen hebben... De vezelplaat als parasiterende achtergrond – dat moet ik nog verder uitzoeken.

Terug naar onze epifenomenen. We hebben het over ons, Horizontalen, gehad, en over processen, die al dan niet nog bezig zijn. Nu wil ik dat je je even dat rechtse paneel probeert te herinneren (n° 8) waar een groep van drie op staat, in het rood, met een plompe vrouw die de armen spreidt en een man (denk ik toch?) die een andere man, die op de grond ligt, rechttrekt (hij zou ook iets anders aan het doen kunnen zijn, geen idee). Bon, dat groepje lijkt wel omgeven door een bruine mist. Wat is er rondom hen gebeurd? Wel, de vorm verradt volgens mij dat deze drie figuren tot voor kort onder een stomp zaten, zo'n toeristisch hebbedingetje waar je mee kan schudden en waar dan vlokjes over die mensen neerdwarrelen. Dus ofwel is die stomp net weggehaald, ofwel waren ze omgeven door een bel die net geploft is. Het punt is dat wordt afgebeeld wat er niet meer is. Het 'nabeeld' – zo heet dat volgens mij – van de bel die ploft, van de stomp die er stond, is het evenzeer waard zichtbaar te worden gemaakt. Afwezigheid – aha! hier hebben we de gebruikelijke zijns categorie van het bijverschijnsel! – komt hier als een onafhankelijke, positieve hoedanigheid naar voren.

Oei, ik zie al iemand teken doen om af te ronden! Ja, wacht hoor, dan sla ik over dat ook posities zelfstandig worden geproduceerd ... cartesische, narratieve tijd en ruimte vs. chromatieve, anti-narratieve tijd en ruimte ... de vezelplaat als oersoep of chōra ... euh ... eens kijken ... zone d'indiscernabilité ... nee, weg ... oké, ja, dan rest er mij alleen nog de titel van mijn vertoog te verklaren:

Epifenomenografie. Verticalen zouden zeggen: wat een mondvol! Ja, het klinkt misschien wat bonzig – zeg je dat zo? Ik vond helaas niets anders dat alles goed omvatte en nog niet bezet was. [*gelach, tot verbazing van de spreker*] Epifenomeno-: tot zover is alles duidelijk. Grafie-: Grieks voor schrijven, maar kan ook op beschrijven, om-schrijven en dergelijke slaan. Een schilderkunst die epifenomenen beschrijft dus. Die etymologie is ook niet zo belangrijk hoor: het dient vooral om de verwantschap met een andere term uit de kunstwetenschappen aan de duiden: rhopografie. Ik ben dat voor het eerst tegengekomen in een boekje waar Van Ingelgem naar eigen zeggen veel inspiratie uit heeft gehaald voor deze tentoonstelling. Het is geschreven door Norman Bryson en het heet *Looking at the Overlooked: Four Essays on Still Life Painting*. En een van die essays heet 'Rhopography'. Die Bryson zegt dat van ene Charles Sterling te hebben, maar als je dat op het internet intikt, zeggen alle bronnen dat het ook al door de Oude Grieken werd gebruikt. Het is dus geen neologisme. Doet er eigenlijk niet toe. Ah ja, dat moet ik nog zeggen natuurlijk: het betekent: 'het beschrijven van het triviale, alledaagse ding'. En dat werd door Sterling en Bryson dan specifiek voor stillezenschilderen gebruikt. Wel, Van Ingelgem (die mij trouwens zei dat hij zich met deze tentoonstelling zocht te verhouden tot de traditie van het stilleven) heeft met de panelen hier rond en boven ons een specifiekere, misschien zelfs extremere vorm van die rhopografie beoefend: een 'beschrijving van het bijverschijnsel' – in het kort: epi-feno-meno-gra-fie. Bedankt voor jullie aandacht. [*applaus*]

*

Iedereen, Verticalen en Horizontalen, schuifelt geduldig naar buiten (het is sluitingstijd). De Horizontaal die net gesproken heeft gaat tegen iemand door op het 'ontologisch egalitarisme van fenomeen en epifenomeen'. Een Verticaal: 'Voor mijn kat zijn schaduwen even substantieel als brokken van Royal Canin.' Waarop: [*gelach*]. Een ander: '... in de Bozar, ja, die Goya-tentoonstelling. Zijn stierengevechtgravures, *Tauromaquia* of zoiets – ook precies zelfstandige schaduwen. En Picasso heeft dat dan overgenomen. Hangen naast elkaar in de laatste zalen ...' Buiten schuiven twee Horizontalen continu over elkaar. Hun twee Verticalen hadden *Perfect Days* van Wim Wenders gekeken – de ene een week of zo geleden, de andere toen hij was uitgekomen. Ze spelen een scène na waarin het hoofdpersonage en een liefdesrivaal elkaars schaduwen laten overlappen. Want die liefdesrivaal, die de ex-man blijkt te zijn, had zich afgevraagd: Worden schaduwen donkerder wanneer ze overlappen? Dat bleek niet zo te zijn, in de film en nu ook weer.

Emiel Roothoof